

Familie Isaac Leman - Balkbrug

Meppelerweg 11

Hier woonde
Isaac Leman
geb. 1894
gedeporteerd 30-10-1942
uit Westerbork
vermoord 31-03-1944
Midden-Europa

Hier woonde
Telka Leman-de Jonge
geb. 1901
gedeporteerd 02-11-1942
uit Westerbork
vermoord 05-11-1942
Auschwitz

Hier woonde
Betje Leman
geb. 1932
gedeporteerd 02-11-1942
uit Westerbork
vermoord 05-11-1942
Auschwitz

Hier woonde
Leo Leman
geb. 1935
gedeporteerd 02-11-1942
uit Westerbork
vermoord 05-11-1942
Auschwitz

Wanneer in 2022 in de voormalige gemeente Avereest 35 struikelstenen worden gelegd ter herinnering aan de in de oorlog vermoorde Joodse inwoners, dan zal op bijna de helft van al die stenen de achternaam Leman staan. De 'Lemannen' in Dedemsvaart en Balkbrug waren nakomelingen van Moses Abraham Leman die in 1798 in Oude Pekela werd geboren. Hij was koopman en kwam met zijn in Hannover geboren vrouw Betje van Gelder na wat omzwervingen rond 1830 naar Dedemsvaart waar hij in 1869 en zijn vrouw in 1877 overleed. Van hun vele nakomelingen trokken er ook weer veel verder, maar binnen de Joodse gemeenten in de regio bleef Leman een veel voorkomende naam in de jaren die volgden. De beide slagers Leman in Dedemsvaart, Maurits en Abraham (Bram), en ook slager Mozes Leman in Hardenberg, waren neven van elkaar. De broer van hun opa had zijn achternaam weer doorgegeven aan de Lemannen die ten tijde van de oorlog in Balkbrug woonden.

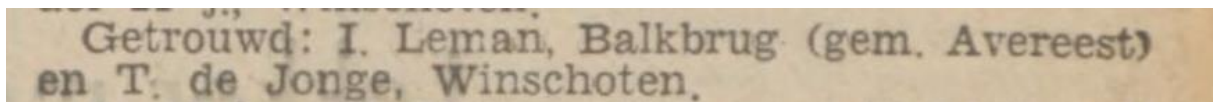
Isaac Leman werd geboren in Balkbrug op 4 juli 1894. Hij was het tweede kind van Abraham Leman (Avereest, 13-01-1864) en Betje Leman-Davidson (Zwolle, 09-04-1869). Abraham was koopman en woonde aan de Meppelerweg. Voor Isaac was in 1893 zoon Meijer geboren en na Isaac volgden nog Betje (1896), Mozes (1898), Salomon (1899), Sara (1901), Keetje (1902), Saartje (1904) en Miena (1908). Drie kinderen stierven jong: Salomon (8 maanden), Sara (bijna 1 jaar) en Saartje (bijna 8 jaar). Moeder Betje overleed in 1933 en vader Abraham in 1939. Hun overgebleven zes kinderen werden allen tijdens de oorlog vermoord.

Aan het begin van de oorlog woonden van deze zes kinderen Leman nog drie in Balkbrug: Keetje, Mozes met zijn vrouw en dochtertje en Isaac met zijn gezin. Isaac had zich in de zomer van 1931 verloofd met de in Winschoten geboren en woonachtige Telka de Jonge. (In zowel de geboorte-, huwelijks- alsook overlijdensakte staat Telka en niet Thekla zoals in de advertentie hieronder.)

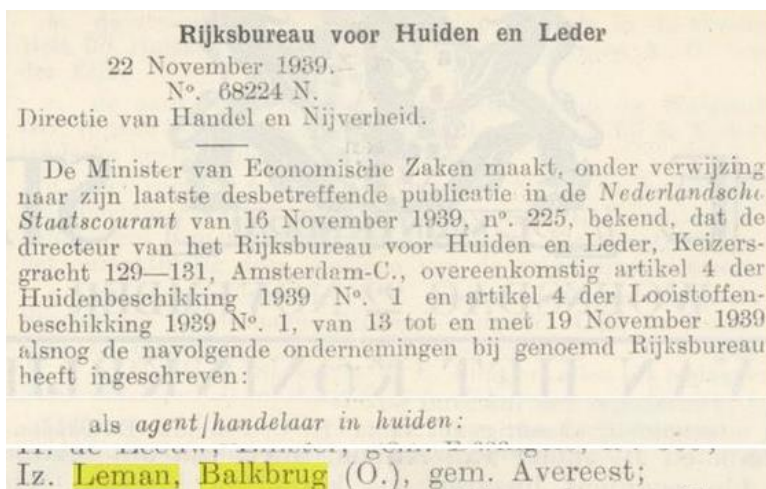
NIW, 24-07-1931

Het huwelijk werd gesloten op 11 februari 1932 in Winschoten. Volgens de huwelijksakte was Telka naaister van beroep en Isaac manufacturier. De manufacturenwinkel van Isaac Leman was aan de Meppelerweg nummer 9 (in de oude nummering was dit 33).

Nieuwsblad van het Noorden, 15-02-1932

Op 14 december 1932 werd dochter Betje geboren en op 17 juli 1935 volgde zoon Leo. In 1936 liet Isaac naast zijn winkelpand een nieuw huis bouwen dat destijds nummer 33a kreeg, nu Meppelerweg 11. Het winkelpand werd verkocht. In de Staatscourant van november 1939 is te lezen dat Isaac bij het Rijksbureau voor Huiden en Leder is ingeschreven als handelaar/agent in huiden.

Ned. Staatscourant, 22-11-1939

Oorlog

Net als alle andere Avereester Joden zal ook het gezin Leman in Balkbrug steeds meer last hebben gekregen van de inperkende maatregelen die na de Duitse inval en machtsovername meer en meer werden ingevoerd. In de zomer van 1941 waren de kinderen Betje en Leo 8 en 6 jaar oud. Ook zij werden uitgesloten van het reguliere onderwijs dat voor Joodse kinderen na de zomervakantie van dat jaar werd verboden. Of ze als alternatief net als andere kinderen de Joodse school in Zwolle hebben bezocht is onbekend. De Jodenster die vanaf 3 mei 1942 verplicht werd voor alle Joden van 6 jaar en ouder moest ook het gezin Leman duidelijk zichtbaar op de kleding dragen. In de zomer van 1942 werden Joodse mannen in de regio opgeroepen om zich te melden voor tewerkstelling in de Joodse werkkampen. Van Isaac Leman is bekend dat hij, waarschijnlijk in juli 1942, naar het werkkamp Conrad bij Rouveen werd gestuurd waar hij met vele andere Joodse mannen werkte aan de aanleg van de Afschuttingsweg en de naastgelegen sloot, plaatselijk nog steeds bekend als 'Jodenweg' en 'Jodensloot'.

Meer over het werkkamp Conrad: <https://joodsewerkkampen.nl/overzicht-joodse-werkkampen/conrad>

Het werkkamp werd op zaterdagmorgen 3 oktober 1942 ontruimd en de mannen, waaronder Isaac, werden via het station Meppel naar station Hooghalen gebracht om van daar de laatste kilometers naar kamp Westerbork te voet af te leggen. In het kader van de gezinshereniging werden datzelfde weekend de vrouwen en kinderen van deze mannen opgehaald uit hun woonplaatsen en overgebracht naar kamp Westerbork. Ook Telka Leman en haar kinderen Betje en Leo vertrokken dat weekend. Peter Makaske meldt in zijn boek 'De Joodse gemeenschap van Avereest' dat een deel van de Joden die dat weekend vertrokken op vrijdagochtend 2 oktober per tram naar Zwolle vertrokken en van daar per trein naar Westerbork gingen en dat anderen 's avonds vertrokken met een bus vanaf de Markt. Op welke manier Telka, Betje en Leo zijn vertrokken is niet duidelijk.

Hoe dan ook kwamen ze in kamp Westerbork in een chaotische toestand terecht. In het weekend van 2-4 oktober 1942 groeide de kamppopulatie van 2.000 naar ruim 15.000 mensen tegelijkertijd. Dat resulteerde in ellenlange rijen voor de registratie waar dag en nacht werd doorgewerkt, overvolle barakken, gebrek aan bedden, te weinig voedsel en mensen die de nacht doorbrachten onder de blote hemel. Op de maandag, 5 oktober 1942, vertrok een groot transport en in de weken daarna was er een wekelijks ritme van transporten op maandag en vrijdag.

Van Isaac Leman en zijn gezin weten we dat ze enige tijd woonden in barak 48F. Dat was niet een grote woonbarak met twee slaapzalen voor honderden mannen en vrouwen waar de meeste nieuw-aangekomenen in terecht kwamen, maar een familiebarak. Dit voorrecht was weggelegd voor de mensen met baantjes en/of voorlopige vrijstellingen van transport. Kampgevangene Fred Schwarz meldde over deze barak: *'De familiebarakken zijn dus vriendelijk: kleine woninkjes met twee of drie slaapkamers, een woonkamer met een dubbel opklapbed, een entree – klein aanrecht met gootsteen, bedoeld als wasgelegenheid voor het hele gezin -, een WC. Er is centrale verwarming. In het midden van de barak is een eetzaal met dienkeuken. De achterliggende paternalistische gedachte is, dat alle maaltijden gezamenlijk genuttigd moeten worden. Niemand heeft daar echter behoefte aan.'*

Tekening van het kampterrein in 1943 met rechtsvoor barak 48.

Dat het gezin Leman terechtkwam in barak 48 is zeer waarschijnlijk een gevolg van contacten, door de gevangenen 'vitamine R' (relaties) genoemd. In een bewaard gebleven brief van Isaac aan bekenden in Nieuwleusen meldde hij namelijk dat hij via 'Massier' een baantje had weten te bemachtigen. Massier was een niet-Joods personeelslid van kamp Westerbork uit Meppel. Hij was chef-kok in de keuken van het kamp en van hem weten we dat hij voor vele bekenden werk regelde in de keukenbarak. Belangrijk, want een baantje kon zorgen voor voorlopig uitstel van transport. In de brief geeft Isaac Leman aan dat hij de vader van Massier kent. Hij spreekt in de brief ook de hoop uit dat hij door het baantje wat langer kan blijven. Verder lezen we zijn verzoek om een pakket te sturen met levensmiddelen ter aanvulling op de kamprantsoenen. Een heel veel voorkomend verzoek van kampgevangenen aan de buitenwereld. Pakketten ontvangen was toegestaan en maandelijks werden tienduizenden pakketten met vooral voedsel naar het kamp gestuurd. Helaas is de datum van de brief van Isaac Leman en de geadresseerde niet bekend.

Waarde Vrienden

Nog zitten we in Westerbork en wil ik jullie toch nog een brief schrijven daar ik het nu nog doen kan. We zijn alle goed gezond hopende dat bij u alle hetzelfde is. Ik ben werkzaam gekomen in de keuken waar G. Massier zijn zoon chefkok is en daar ik in de keuken ben kan ik hier hoogst waarschijnlijk blijven doch mijn vrouw en kinderen zitten niet zo vast en als die weggaan, ga ik natuurlijk mede maar als het enigszins kan willen we hier natuurlijk graag blijven. Mijn vrouw is hier werkzaam als huishoudster en vliegen de dagen ons voorbij. Zie je nog kans om een klein pakje te sturen met wat boter, een beetje tabak, een pakje waschpoeder, klein stukje vet en een worst. Als het niet gaat moeten jullie het niet doen. Als je dan hebt en je kunt het wel missen, mag je ook wel een paar boterbonnen zenden. Je moet er jezelf niet in bekorten. Hoe gaat het anders op Nw Leusen. Alles nog bij het oude. Nu echte waarde vrienden de beste wenschen en hartelijke groeten en Gods zegen op al uw wegen. Hoe is het met je waarde moeder? Doe de groeten aan alle bekenden, speciaal aan jullie van I. Leman, vrouw en kind. Het adres is T. Leman, barak 48f, Westerbork, Hooghalen.

Waarde Vrienden

Nog zitten we in Westerbork en wil ik jullie toch nog een brief schrijven daar ik het nu nog doen kan. We zijn allen goed gezond hopende dat bij u alle hetzelfde is. Ik ben werkzaam gekomen in de keuken waar G. Massier zijn zoon chefkok is en daar ik in de keuken ben kan ik hier hoogst waarschijnlijk blijven doch mijn vrouw en kinderen zitten niet zo vast en als die weggaan, ga ik natuurlijk mede maar als het enigszins kan willen we hier natuurlijk graag blijven.

Mijn vrouw is hier werkzaam als huishoudster en vliegen de dagen ons voorbij. Zie je nog kans om een klein pakje te sturen met wat boter, een beetje tabak, een pakje waschpoeder, klein stukje vet en een worst. Als het niet gaat moeten jullie het niet doen. Als je dan hebt en je kunt het wel missen, mag je ook wel een paar boterbonnen zenden. Je moet er jezelf niet in bekorten. Hoe gaat het anders op Nw Leusen. Alles nog bij het oude. Nu echte waarde vrienden de beste wenschen en hartelijke groeten en Gods zegen op al uw wegen. Hoe is het met je waarde moeder? Doe de groeten aan alle bekenden, speciaal aan jullie van I. Leman, vrouw en kind. Het adres is T. Leman, barak 48f, Westerbork, Hooghalen.

Dat al de vrijstellingen van transport in Westerbork maar voorlopig waren, blijkt ook uit het verhaal van het gezin Leman. Waar Isaac hoopvol was langer te kunnen blijven, maar aangaf in ieder geval samen met zijn vrouw en kinderen te willen vertrekken, lukte dat in beide gevallen niet. Vier weken na aankomst moest hij op vrijdag 30 oktober 1942 zonder Telka, Betje en Leo op transport richting Auschwitz. Hij vertrok in een periode dat de deportatietreinen onderweg stopten op het goederenstation van Cosel, ongeveer 80 kilometer voor Auschwitz. Daar werden mannen, meestal tussen 18 en 50 jaar oud, uit de trein gehaald en naar in de omgeving gelegen werkkampen met namen als Sakrau, Seibersdorf, Johannsdorf en Blechhammer gestuurd. Onder zware omstandigheden moesten de mannen wegen aanleggen, helpen bij bouwprojecten of werden tewerkgesteld in de chemische industrie. Door mishandeling, voedselgebrek, uitputting en moord kwamen bijna allen om.

Het stationsgebouw van Cosel (Koźle) met het monument voor de vermoorden.

Uit 18 transporten uit Westerbork werden op deze manier ongeveer 3500 Joodse mannen geselecteerd. Slechts 180 van hen overleefden de oorlog. Uit het transport van 30 oktober 1942 van in totaal 659 personen werden ongeveer 200 mannen, waaronder Isaac Leman geselecteerd. Van velen is onduidelijk waar en wanneer ze precies zijn omgekomen. Dat geldt ook voor Isaac Leman. Van hem kan alleen gezegd worden dat hij uiterlijk op 31 maart 1944 in één van die arbeidskampen in de wijde omgeving moet zijn omgekomen. Daarom staat straks op zijn struikelsteen als sterfdatum: *31 maart 1944, Midden-Europa*. Wat er met Telka, Betje en Leo Leman is gebeurd, is duidelijker. Met het transport van maandag 2 november 1942 vertrokken ze, drie dagen na hun man en vader, naar Auschwitz. Direct na aankomst zijn ze alle drie in de gaskamers van Auschwitz-Birkenau omgebracht. Op hun steentje staat straks te lezen dat ze op 5 november 1942 in Auschwitz zijn vermoord.

Het huis van het gezin Leman werd na de oorlog door de Erven Leman bij veiling verkocht.

Veiling vast goed
DEDEMSVAART — In zaal Leunge werd door notaris D. G. Swanenburg de Veije te Dedemsvaart ten behoeve van de familie van wijlen de Erven Leman aidaar, publiek geveild:
a. een woon-winkelhuis met tuin te Balkbrug, koper de heer H. Veenstra te Balkbrug voor f 9500.-.
b. Een huis met tuin aan de Meppe-lerweg, groot 3.70 are, koper de heer E. Dijk te Balkbrug groot f 6550.-.

Overijsselsch Dagblad, 23-03-1955.